

COFFIN LID OF THE EGYPTIAN PRIESTESS OF THE 25TH DYNASTY (NKPHCP KPL-Arch-829)

M. Tarasenko

DSc (History)

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine

4, Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

niktarasenko@yahoo.com

The article presents the results of the preliminary study of the female anthropoid coffin lid from the funds of the National Kyiv-Pechersk Historical and Cultural Preserve Inv. no. KPL-Arch-829, belonging to the Egyptian priestess who lived in the period of the 25th Dynasty (according to stylistic features, the lid dates to 680–656 B.C.). Attention is focused on the problem of the provenance of this object, the question of the name of its mistress and the particular features of the iconography of the design of the coffin. This artifact was acquired by Bohdan Khanenko in the Sales Hall of the Cairo Museum of Antiquities in 1903 for the collection of the Emperor Nikolai Aleksandrovich Art-Industrial and Scientific Museum in Kyiv (now the National Art Museum of Ukraine), that was opened in December 1904. The studied lid was exhibited in this museum till 1914 or 1915. Later from 1938 till 1941 this object was a part of the “Exhibition of Monuments of Ancient Egypt” exposition in the Shevchenko Central Historical Museum on the territory of the Kyiv-Pechersk Lavra, and since 1970s till 1991 at the “Caves Exhibition”. The investigated coffin lid belonged to the woman wearing the priestly title *ḥsyt (n) ḥmw n Tmn*, that is translated as “Musician in the (internal) room (= sanctuary) of Amun”. Reading her name causes difficulties. O. D. Berlev proposed to read it as *Mn^c.t*, but more suitable variants are *Nj.t-dj=s(.t)* or *Sn.t-^cn / Sn.t-dj=s* (by J. Elias). The stylistics of the lid design refers to the Type IV design of the inner lids by J. Taylor or to the Type A1 of the coffins by J. Elias’s classification. Of a special interest in the design of the Lavra lid is a so-called “Hathoric” wig, having curls rounded

© 2019 M. Tarasenko; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The Oriental Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

in different directions. This type of wig is first fixed on the anthropoid coffins of the late 17th – early 18th Dynasties and its appearance on the coffins of the 25th Dynasty is a kind of archaism characteristic to the Saite era. The 25th Dynasty coffin of Tkalibis Copenhagen NM AАe 1 has a similar wig.

Keywords: Ancient Egypt, coffin, lid, priestess, 25th Dynasty, collections, iconography

М. О. Тарасенко

КРИШКА САРКОФАГА ЄГИПЕТСЬКОЇ ЖРИЦІ XXV ДИНАСТІЇ (НКПКЗ КПЛ-Арх-829)¹

У статті пропонується результати дослідження кришки жіночого антропоїдного саркофага з фондів Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника (НКПКЗ) інв. № КПЛ-

Арх-829, що належав єгипетській жриці, яка жила за доби XXV династії. Увагу буде приділено проблемі походження цього об'єкта, питанню імені його власниці та певним особливостям іконографії його оформлення.

Загальні відомості. Кришка давньоєгипетського антропоїдного жіночого саркофага НКПКЗ КПЛ-Арх-829 виготовлена з дерева і має розмір 170 × 55 см. Її зовнішню частину прикрашають поліхромний розпис і написи, а внутрішня частина не містить жодного декору та покрита білим ґрунтом (мал. 1)². За стилістичними ознаками (див. нижче) кришка датується 680–656 рр. до н. е., тобто кінцем XXV династії³.

Мал. 1

¹ Стаття базується на матеріалах доповіді, прочитаної на міжнародній науковій конференції “Могилянські читання 2017. Збереження й дослідження культурної спадщини України: люди, ідеї, візії” (м. Київ, НКПКЗ, 7–8 грудня 2017 р.) [Тарасенко 2018, 124–129].

² © Фото автора; © НКПКЗ.

³ Її правління датується 760–656 рр. до н. е.

Походження. Цей артефакт був придбаний відомим українським меценатом і колекціонером *Богданом Івановичем Ханенком* (1849–1917) разом з іншими єгипетськими предметами в Залі продажів (*Salle de vente*) Каїрського музею старожитностей у 1903 р. для колекції Київського міського музею старожитностей та мистецтв (КММСМ) [Древности... 1903, 1–13], надалі для Київського художньо-промислового та наукового музею імені Государя Імператора Миколи Олександровича (КХПНМ) (нині Національний художній музей України), який було урочисто відкрито та освячено у грудні 1904 р. [Федорова 2007а, 273–274; Рязанова, Федорова 2010, 330–331] (мал. 2)⁴.

Мал. 2

Загалом Б. Ханенко придбав у Єгипті понад 100 предметів старовини⁵. Здебільшого це були дрібні речі (статуетки, фрагменти

⁴ Фото за <https://bit.ly/2NXnqVo>. Див також: [Пучков 2013, 187].

⁵ В експозиції КММСМ та КХПНМ було представлено 135 предметів єгипетської старовини [Древности... 1903, 9–13, Киевский... 1906, 57–58; Киевский... 1911, 55–56; Киевский... 1913, 55–56], втім, частина з них належала до більш раннього зібрання Київського міського музею старожитностей та мистецтв [Тураєв 1899, 217], який функціонував з 1899 р. і фонди якого у 1904 р. склали основу зібрання КХПНМ [Федорова 2007а, 273]. Цікаво, що Б. О. Тураєв, який описував київські колекції єгипетських старожитностей наприкінці XIX ст. [Тураєв 1899, 199–217, табл. VI–XI], у своїй узагальнювальній статті 1914 р. про КХПНМ не згадує [Тураєв 1914, 26–28]. Відповідно, йому не було відомо про існування цього великого зібрання єгипетських артефактів навіть через десять років після початку існування нового музею, який, втім, займав те саме приміщення.

скульптур, *ушебті*, амулети, прикраси, посуд тощо), але були й великі предмети: мумія людини, дві кришки (одну з яких ми розглядаємо) та корпус від антропоїдних саркофагів⁶, прямокутний саркофаг типу *kr:sw*⁷, картонажі та ящик для *ушебті* [Древности... 1903, 9–13, Киевский... 1906, 57–58; Киевский... 1911, 55–56; Киевский... 1913, 55–56]⁸. Кришка, яка є предметом нашої статті, згадується в усіх виданнях за № 4 та має ідентичний опис:

⁶ Кришка і ящик від саркофагів XXI династії разом із мумією людини були продані як єдиний комплект [Киевский... 1906, 57 (1); Киевский... 1911, 55 (1); Киевский... 1913, 55 (1)]. Ці об'єкти зберігаються у фондах НКПІКЗ (кришка – КПЛ-Арх-838, ящик – КПЛ-Арх-828, мумія – КПЛ-Арх-827). Однак зазначимо, що цей комплект має штучний характер.

⁷ Таку назву ці саркофаги дістали через форму, що відтворює детермінатив та ідеограму слова *kr:sw* – “саркофаг” (GSL Q6) [Gardiner 1958, 500]. Саркофаги цього типу входять у вжиток, починаючи з XXVI династії у Верхньому Єгипті, зокрема придбаний Ханенком саркофаг походить з Ахміма. Згідно з описом Ханенка, його власником був “Нес в Гутер сын Гирт-Кхета, рожденный от госпожи Па-Дю-Хир-Па-Кхот” [Киевский... 1906, 57 (2); Киевский... 1911, 55 (2); Киевский... 1913, 55 (2)]. З 1959 р. саркофаг *Nj-sw-p3-ntr* сина *Hrw-3h-bjt* та *T3-dj(t)-Hrw-p3-Hrdw* зберігається в Одеському археологічному музеї (ОАМ) за інв. № 71701, але не експонується [Berlev, Hodjash 1989, 32 (41)]. У 1905 р. цей же саркофаг згадує у своїй статті В. Шпігельберг. Він наводить імена власника цього саркофага та його батьків, і повідомляє, що їх йому повідомив його колега Г. Штайндорф, який переписав їх із саркофага, який бачив взимку 1903 р. в Залі продажів Каїрського музею [Spiegelberg 1905, 85]. Цікаво, що щодо цього саркофага О. Д. Берлев прямо вказує, що він був придбаний у Каїрському музеї в 1903 р. і потрапив до Києва [Berlev, Hodjash 1989, 32 (41)], натомість стосовно лаврських саркофагів, для яких це твердження також справедливе, таких даних він не наводить.

⁸ Слід зазначити, що єгипетська колекція була лише малою частиною дару Музею Б. Ханенка, який особисто пожертвував для його розбудови експонатів та коштів на суму бл. 200 тис. крб. Подарована ним музею в 1904 р. колекція старожитностей налічувала 3145 предметів і оцінювалася в 70 тис. крб. [Отчет... 1904, 8]. Б. Ханенко був одним з головних організаторів створення цього закладу, який з 1899 р. функціонував як Міський музей старожитностей та мистецтв, а протягом 1902–1917 рр. він був головою Київського товариства старожитностей та мистецтв, яке багато зробило для розширення археологічної колекції КХПІМ [Кулаковський 1905, 5 *и сл.*; Донюк 2013, 344–345; Федорова 2007, 252–253].

“Крышка деревянная расписная от саркофага, в котором заключалась мумия женщины; изображение её помещено на крышке” [Древности... 1903, 9 (4), Киевский... 1906, 57 (4); Киевский... 1911, 55 (4); Киевский... 1913, 55 (4)]. Проте, тільки в виданні 1906 р. вказано, хто є автором опису єгипетської колекції і передмови до нього: “Б. Х.”, тобто *Богдан Ханенко* [Киевский... 1906, 56].

У революційний час колекція КХПНМ була націоналізована, а сам музей кілька разів змінював свою назву. У січні 1918 р., за часів Української Народної Республіки, його було перейменовано в Національний музей України. З 1919-го по 1924 р. вже радянське керівництво дало йому назву “Перший державний музей”, а з 1924 р. – Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Г. Шевченка (ВІМ) [Рязанова, Федорова 2010, 330; Пучков 2013, 185; Радієвська, Себта, Сорокіна 2018, 804–806]. Втім, зазначимо, що єгипетські старожитності в експозиції цього періоду не були представлені, зокрема згадка про них відсутня в путівнику по музею від 1928 р. [Козловська 1928]. Найімовірніше, їх законсервували ще в 1915 р. у зв’язку з подіями Першої світової війни, але евакуйовані вони не були та перебували у сховищі аж до остаточного утвердження радянської влади, як це було у випадку з колекцією Церковно-Археологічного музею Київської духовної академії (ЦАМ КДА) [Крайній 2002, 16, 18]. Протягом 1920-х – 1930-х рр. всі три головні колекції єгипетських старожитностей, Художньо-промислового та наукового музею, Археологічного музею Університету Св. Володимира та ЦАМ КДА, були сконцентровані в Лаврському музеї культів та побуту (ЛМКП), який з 1930 р. було розформовано, а його колекції були включені до Державного культурно-історичного заповідника “Всеукраїнський музейний городок” (ВМГ) [Боряк 2016, 171]⁹. Втім, ті єгипетські

---

⁹ “Першою, ще у 1923 р., у Лавру була перевезена збірка ЦАМ КДА. Вона потрапила до відділу історії релігій (інша назва відділ культів) Лаврського музею культів та побуту. 29.08.1924 р. до ЛМКП надійшла частина єгипетської збірки Першого державного музею (з 1924 р. ВІМ), яка становила 76 одиниць зберігань за інвентарними номерами (фактично 79 предметів) зі 135 одиниць зберігань всієї збірки. 15.10.1928 р. на засіданні Фахової комісії Укрнауки з розподілу майна Археологічного музею Київського інституту народної освіти (кол. Університет св. Володимира) було прийнято рішення про підготовку до перевезення на

речі, які експонувалися в ЛМКП та ВМГ наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. [Київ... 1930, 521], походили, скоріше за все, лише з колишньої колекції ЦАМ КДА, яка стала частиною зібрання цього відділу ВМГ ще в 1923 р. [Радієвська, Себта, Сорокіна 2018, 855, прим. 112; 2018а, 36 (94)].

У вересні 1935 р. відбулися нові реорганізаційні зміни, на базі ВІМ створили Центральний історичний музей ім. Т. Г. Шевченка (ЦІМ) [Радієвська, Сорокіна, Завальна 2016, 194; Боряк 2016, 174], який об'єднав низку археологічних, етнографічних та історичних колекцій. У зв'язку з необхідністю проведення виставки, присвяченої 15-річчю Червоної армії, ще в 1934 р. було ухвалено рішення про переміщення археологічної колекції ВІМ/ЦІМ до ВМГ [Радієвська, Сорокіна, Завальна 2016, 194–195]. Отже, у 1936 р. ЦІМ було переведено з приміщення на вул. Кірова, 29 (нині Грушевського, 6) до ВМГ. Фонди були розміщені в підвалах 19-го корпусу Лаври [Радієвська, Сорокіна, Завальна 2016, 195–199], а експозиційні відділи, зрештою, зайняли вісім корпусів [Радієвська, Себта, Сорокіна 2018, 806]. З 1938-го по 1941 р. у лаврському корпусі № 8 діяла “Виставка пам'яток Стародавнього Єгипту” [Короткий довідник 1941, 51–52], яка представляла колекцію єгипетських старожитностей ЦІМ, що налічувала на той момент 226 музейних предметів згідно з інвентарною книгою цього музею від 1938 р. (інв. №№ ас 13277–13500)¹⁰.

територію ВМГ (кол. Лавра) збірки східних речей та Єгипту” [Радієвська, Себта, Сорокіна 2018, 855, прим. 112]. Ми вдячні авторам цього дослідження, зокрема Т. Себті (Київ), за надану в наше розпорядження копію тексту цієї статті до публікації.

¹⁰ “Інвентарна книга відділу Скіфії та грецьких колоній Причорномор'я” ЦІМ зберігається в НФ НМІУ. Згідно з цією інв. книгою, у січні 1936 р. до єгипетської колекції ЦІМ були долучені 68 предметів із ВМГ, які походили, відповідно, з колишньої колекції ЦАМ КДА. Їхній окремий опис також міститься в НФ НМІУ (витяг з інв. книги ВМГ). Таким чином, очевидно, що єгипетські речі з колекцій університетського музею та колишнього художньо-промислового та наукового музею перебували на фондовому зберіганні у ВМГ (підвали 19-го лаврського корпусу) та ВІМ/ЦІМ і не експонувалися. На це вказує і сам факт переведення експозиції та фондів з приміщення на вул. Кірова, 26 до ВМГ, і дії з реставрації та підготовки експозиції єгипетських старожитностей у новому приміщенні

З початком Другої світової війни та нападом Німеччини на СРСР археологічна колекція ЦІМ була терміново законсервована, але евакуювати єгипетські старожитності не встигли¹¹. До жовтня 1943 р. вони перебували у фондосховищі створеного німцями Крайового музею до- і ранньої історії (*Landesmuseum für Vor- und Frühgeschichte*), який розташовувався у приміщенні колишнього Музею Леніна за адресою вул. Володимирська, 57 (нині це Будинок вчителя) [Сорокіна, Завальна, Радієвська 2015, 288–294; Сорокіна, Завальна, Радієвська 2017, 210–229]. У жовтні 1943 р. частина археологічної колекції, і зокрема давньоєгипетські речі, була вивезена (“евакуйована”) до Німеччини, де потрапила до замку Хьохштедт (*Höchstädt*) у Баварії [Радієвська, Себта, Сорокіна 2018, 815–820; 2018а, 16–19, 36–39]. Повернулися ці старожитності до України лише в 1948 р.¹² Частина з них, і зокрема кришка саркофага, яка є предметом цієї статті, була передана до фондів Києво-Печерського заповідника. Певний час ці речі залишалися не інвентаризованими й були взяті на облік лише в 1977 р., коли досліджувана кришка отримала сучасний інв. № КПЛ-Арх-829. Зазначимо існування певної плутанини з її інвентарним номером. У каталозі московської виставки 1991 р. наведено некоректний інв. номер “КПЛ-Арх-299”, до того ж ще й походження об’єкта віднесено до колекції музею при Університеті Св. Володимира [Берлев, Ходжаш 1991, 48 (47)]. У каталозі Берлева – Ходжаш наведено інший варіант інв. номера: “КР-64170-VP” [Berlev, Hodjash 1998, 31 (37)]. Нарешті, безпосередньо на внутрішній поверхні кришки білою фарбою виписано ще один номер – 256. Інв. номер ЦІМ на пам’ятці не виявлено.

Історія експонування. Експонування цього артефакту мало три етапи. Перший пов’язаний з експозицією археологічного відділу Київського художньо-промислового та наукового музею,

---

ЦІМ, що проводилися протягом 1936–1938 рр., процес яких відображено на фотографічних негативах з НА ІА НАНУ [НА ІА НАНУ, ф. 57, оп. 1, од. зб. 1–140] (див.: [Радієвська, Себта, Сорокіна 2018, 850, прим. 90]).

¹¹ Див. докладніше: [Себта 2016, 17–23].

¹² Див. докладніше: [Себта 2016, 80–81; Тарасенко 2017, 103–105; Радієвська, Себта, Сорокіна 2018, 855–860, прим. 112–115; Радієвська, Себта, Сорокіна 2018а, 36–39; Тарасенко 2018а, 328–331].

Мал. 3

де ця кришка разом з іншими єгипетськими старожитностями, придбаними для музею Б. Ханенком, була доступна публіці з 1903-го по 1914 або 1915 р. На жаль, фотографії цієї експозиції не збереглися, але відомо, що відділ археології займав у музеї “три великих зали нижнього поверху” [Кулаковский 1905, 9]. Другий етап – це згадана вже “Виставка пам’яток Стародавнього Єгипту” ЦІМ у лаврському корпусі № 8¹³ (2-й поверх, зал 4, відділ ІХ експозиції), яка діяла з 1938-го по 1941 р. [Короткий довідник 1941, 51–52] (мал. 3) [Короткий довідник 1941, 53]. Третій

етап найдовший і тривав з кінця 1970-х років до початку 1990-х, коли ця кришка перебувала в експозиції “Виставки печер” у Києво-Печерському заповіднику (мал. 4)¹⁴.

Крім того, у 1991 р. кришка КПЛ-Арх-829 разом із кришкою чоловічого саркофага ХХІ династії КПЛ-Арх-838 перебували на тимчасовій виставці “Древнеегипетские памятники из музеев СССР” у Москві [Берлев, Ходжаш 1991, 48 (47)]. Після повернення до Києва всі єгипетські старожитності були зняті з експонування і переведені на фондове зберігання в НКПІКЗ. З вересня 2009-го по березень 2013 р. досліджувана кришка саркофага зберігалася у фондах Львівської художньої галереї з метою реставрації та подальшого експонування в Музеї східних цивілізацій у Золочівському замку, але зрештою була повернута до Києва. Лише 18 травня 2017 р., у Всесвітній день музеїв, єгипетська

¹³ Колишня Лаврська друкарня, нині в ньому розташований Музей книги та друкарства України.

¹⁴ © Фото НКПІКЗ.

Мал. 4

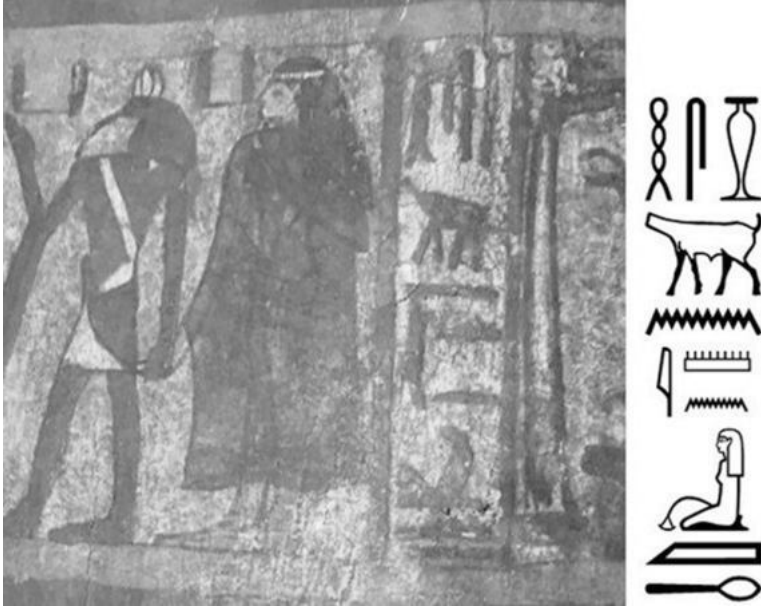
колекція НКПШЗ знову була доступна для огляду відвідувачам заповідника¹⁵, після чого пам'ятки були повернуті до фондосховища.

Власниця саркофага: проблема імені. Кришка саркофага КПЛ-Арх-829 належала жінці. Щодо її імені, то в 1991 р. О. Д. Берлев вважав, що ним є “Хес(ит)-хен-Амон” [Берлев, Ходжаш 1991, 48 (47)]. Втім, виявилось, що це не ім'я, а жрецький титул *ḥꜣyt (n) ḥnw n Tmn*, який перекладається як “музикантка (або “співачка”)¹⁶ (у) (внутрішньому) приміщенні (тобто “святиниці”)¹⁷ Амона”. Цей титул вказує, що місцем виготовлення саркофага були Фіви. Титул повторюється у трьох регістрах декору кришки. Наведемо приклад.

¹⁵ Див.: <https://bit.ly/2VPubLx>.

¹⁶ Докладніше про цей титул та функції його власниць див.: [Naguib 1990, 232–335; Ritner 1998, 85–90; Koch 2012, 188–195; Большаков 2017a, 199–202].

¹⁷ Див.: [Berlev, Hodjash 1998, 31; Gardiner 1958, 464 (F26); ННВб, 634].

Мал. 5

Регістр Суду (мал. 5)¹⁸:

ḥꜣyt (n) ḥnw n Tmn mꜣꜥ-ḥrw – “музикантка (у) святилищі Амона, правоголосна”

Коментар

У 1998 р. О. Д. Берлев запропонував прочитання імені власниці київської кришки саркофага – “Moꜥne”. Транслітерується це ім’я як *Mnꜥ.t* (“Менат”) [Berlev, Hodjash 1998, 31, 32 (a)], а перекладається як “годувальниця” [PN I, 151 (7); Wb., II, 78; HHWb, 338]. Дослідник вважає, що в зазначеному реєстрі це ім’я подане в ідеографічній формі у вигляді знака B5 за А. Гардінером [Gardiner 1958, 448], що зображує жінку, яка сидючи годує немовля . При цьому він відзначає ще й наявність у її руці характерного батіжка-*nḥḥw* (“flagellum”) [Berlev, Hodjash 1998, 32 (a)], що в такому разі є унікальним випадком для графіки цього знака: . Як пластичне втілення цього символу О. Д. Берлев навіть наводить серію керамічного посуду, що зображає жінку-годувальницю з немовлям [Brunner-Traut 1970, 145–164] (мал. 6, 7) [Brunner-

¹⁸ © Фото автора.

Traut 1970, *Taf. III, Abb. 9* (Paris Louvre AF 6. 643); *Taf. II, Abb. 7* (Moscow PSMFA 3632)].

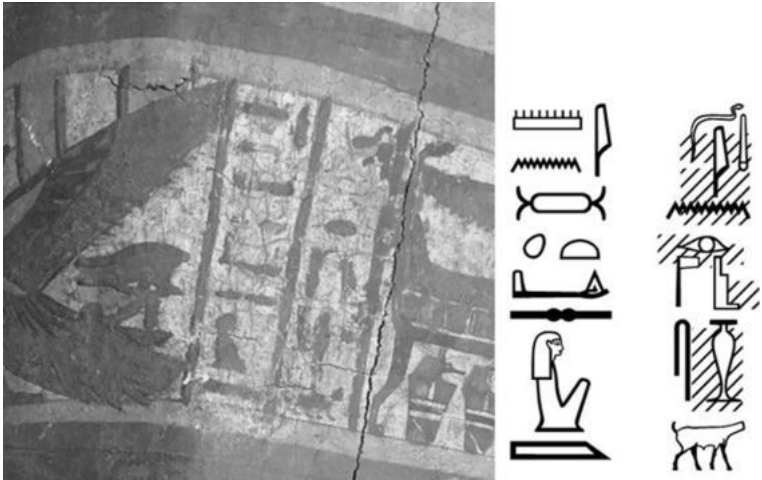
Мал. 6

Мал. 7

Ім'я *Mn^c.t* та її київська пам'ятка також враховані у списку власниць титулу *ḥsyt n hnw n Imn* часів XXII–XXV династій у монографії К. Кох з посиланням на Берлева [Koch 2012, 237 (30)]. Втім, прочитання імені власниці саркофага як *Mn^c.t* викликає заперечення. Безпосередній огляд написів на кришці під час роботи над їхньою фіксацією у фондах НКПІКЗ дав змогу з'ясувати, що в реєстрі Суду (мал. 5) виписано різновид знака, що зображає не годувальницю з батіжком-*nḥḥw*, а жінку, яка сидить з лотосом у руці . Починаючи з Нового царства, різні форми цього знака на речах поховального інвентарю, що належали жінкам, виступали своєрідної “гендерною” ідеограмою до формули *m³c-ḥrw* “правоголосна”, яка була обов'язковою прикладкою до імені померлої людини [Gessler-Löhr 1990, 25–43].

Натомість *фонетична форма* імені подана в реєстрі поховального ложе, на якому, попри затертість, можна побачити інші символи, а отже, інше ім'я.

Мал. 8

Регістр поховального ложе (мал. 8)¹⁹:

$\overset{1}{dd} \overset{1}{mdw} \overset{1}{n} \overset{1}{W\acute{s}ir} \overset{1}{h\acute{s}yt} (n) \overset{1}{hnw} (n) \overset{2}{Imn} \overset{2}{Nj.t-dj.s(t)} (?) m^3\text{c-}hrw -$
 “¹Промовляння слів для Осіріса, музикантки (у) (внутрішньому) приміщенні ²Амона, Нейтдіс(ет) (?), правоголосної”.

Коментар

Якщо титул господарки київської кришки саркофага не викликає проблем із прочитанням і повторюється тричі в різних сегментах, то прочитання імені викликає труднощі. Ім’я, що виписане в наведеному сегменті у другому стовпці, імовірно, має читатися не як запропоноване Берлевим $Mn^c.t$, але як $\overset{\text{---}}{\text{---}} \overset{\text{---}}{\text{---}} \overset{\text{---}}{\text{---}} = Nj.t-dj=s(t)$ (“Нейтдіс(ет)”) ²⁰. Припустимо, що це спрощена форма від $\overset{\text{---}}{\text{---}} \overset{\text{---}}{\text{---}} \overset{\text{---}}{\text{---}} Nj.t-iir-dj=s.t$ (“Нейт-дала-ій-(народження)”) [PN I, 181 (26)]. Втім, Дж. Еліас запропонував і інший можливий варіант прочитання імені ²¹ – як $\overset{\text{---}}{\text{---}} \overset{\text{---}}{\text{---}} \overset{\text{---}}{\text{---}} Sn.t^c-n$ (“Прекрасна сестра”) або $\overset{\text{---}}{\text{---}} \overset{\text{---}}{\text{---}} \overset{\text{---}}{\text{---}} Sn.t-dj=s$ (“Сестра-дала-ій-(народження)”) ²².

¹⁹ © Фото автора.

²⁰ Ми вдячні *Джонатану Еліасу* (Dr. Jonathan Elias, AMSC Research, LLC, Carlisle, USA) за консультацію та дискусію стосовно прочитання цього імені.

²¹ Усне повідомлення автору.

²² Пор.: [PN I, 297 (21)].

Написи. Репертуар інскрипцій на кришці є доволі традиційним для саркофагів такого типу і складається з низки заупокійних формул-висловлень до різних богів і місцевостей потойбічного світу. Стислий опис кришки, його фотографії та переклад текстів були здійснені О. Д. Берлевим [Berlev, Hodjash 1998, 31–32 (37), *pl.* 29 (П.37.1, П.37.2)]. Проте якість фотографій кришки у цьому виданні невисока, відсутні відтворення ієрогліфічного тексту та транслітерації.

Стилістика оформлення. Досліджувана кришка належить до типу IV дизайну внутрішніх кришок за Дж. Тейлором [Taylor 2003, 115, *pl.* 65], еталонним прикладом якого є саркофаг Джемонтуефанха London BM EA 25256 (мал. 9)²³, або до *typu A1*

Мал. 9

Мал. 10

Мал. 11

²³ © Trustees of the British Museum.

саркофагів за новітньою класифікацією Дж. Еліаса (неопублікована)²⁴.

Окрім лондонського саркофага, до цього ж типу декору можна віднести кілька десятків саркофагів з різних музеїв світу²⁵. Наприклад, для XXV династії це саркофаги Інамуннефнебу Leiden M.30 (мал. 10) [Taylor 1989, 58, fig. 46–47], Мутменех (або Менех-Мут) Turin 2223 (мал. 11)²⁶, Усірмосе Bruxelles E. 5889c [van de Walle, Limme, De Meulenaere 1980, 75–80; 78, fig. 12], Паді-Херішефа Boston (Massachusetts General Hospital) (мал. 12) [Elias 2014, 37, fig. 5] та Аменхотепіуіна, сина Амунхаї та Бакрі

Мал. 12

Мал. 13

Мал. 14

²⁴ Усне повідомлення автору.

²⁵ Ми вдячні Дж. Еліасу за допомогу та консультації.

²⁶ © Museo Egizio, Torino.

Edinburgh NMS a.1869.33B-C (**мал. 13**) [Manley, Dodson 2010, 85], Неспаутірайї Bern (Ethnographische Sammlung am Historischen Museum) AE 1bis. (**мал. 14**) [Küffer, Siegmann 2007, 107], Акесуїта Ljubljana (National Museum) [Kajfež 2014; Eigner 2017, 79, fig. 4.4d]. Дуже близьку схему та стилістику оформлення має саркофаг ОАМ № 52978 [Berlev, Hodjash 1998, 35 (48); pl. 66 (II, 48)], проте якість виготовлення цього саркофага значно поступається лаврському екземпляру.

Розвиток цього типу оформлення продовжується і за XXVI династії (*mun A1 Late* за Дж. Еліасом). Його зразками можна назвати саркофаги Ді-Асет-хебсед Florence 2164, Пакепу Cambridge (Fitzwilliam Museum) E.2.1869 [Strudwick, Dawson 2016, 216–221 (43)], Гатсешен III Copenhagen (Ny Carlsberg Glyptothek) AeIN 1522 та Несі-Хонсупахереда Edinburgh, NMS a.1910.90/90A [Manley, Dodson 2010, 79–81 (26)].

Декоративна програма лаврської кришки саркофага НКПКЗ КПЛ-Арх-829, як і у випадку з вищенаведеними саркофагами, складається з дев'яти ярусів, або реєстрів: перука, пектораль, реєстр Нут, реєстр Суду, реєстр Сокара, реєстр поховального ложе (*Bier Register*), зона ніг, зона підйому ноги та п'єдестал. (**мал. 1**). Найбільший інтерес в оформленні лаврської кришки викликає т. зв. “хатхорична” перука (**мал. 15**)²⁷, що має закруглені в різні боки локони,

Мал. 15

²⁷ © Фото автора; © НКПКЗ.

Мал. 16

Мал. 17

Мал. 18

на відміну від традиційних прямих, які ми бачимо на абсолютній більшості антропоїдних саркофагів²⁸ (мал. 16²⁹, 17³⁰, 18³¹).

Окрім богині Хатхор, у подібній перуці могли показувати й богиню Нут. Подекуди зображення Нут у такій перуці можна побачити в Пізній період на днищах саркофагів, зокрема на саркофагах з Ель-Хіби (Анкіронполя) в Середньому Єгипті Florence 10503a [Botti 1958, 20–21, *Tav. III, 2*; *Moda...* 2011, 190 (92)] (мал. 19)³², *Spd.t* Florence 10572b [Botti 1958, 71–72, *Tav XVIII, 1*] (мал. 20)³³ та Barcelona E-883 (мал. 21) [*Moda...* 2011, 192 (93)].

²⁸ Іншим рідкісним видом зачіски для декору саркофагів є т. зв. “локон юності”, який можна побачити, зокрема, на двох гранітних саркофагах XX династії (час Рамсеса III), що були знайдені в гробниці Баї KV 13 і належали царевичам Амунхерхепшефу (узурпований саркофаг Туасерт) та Монтухерхепшефу [Altenmüller 2015, 24, *Abb. 1*; 25, *Abb. 2*]. Докладніше про роль перук і волосся в давньоєгипетській культурі див., напр.: [Тарасенко 2012, 342 і наст.].

²⁹ Стела Turin C.1656, XIX династія (фото за: [Большаков 2017, 124 (16)]).

³⁰ Пілар Хатхор у малому храмі Рамсеса II в Абу Сімбелі (промальовування за: [Hornung 1996, 114, *fig. 11*]).

³¹ Гранітна капітель колони з храму Бастет у Бубастисі, Третій передхідний період (фото за: [Pinch 2006, *pl, 36a*]).

³² © Museo Egizio, Firenze.

³³ © Museo Egizio, Firenze.

Мал. 19

Мал. 20

Мал. 21

Мал. 22

Мал. 23

Мал. 24

У Птоломейський час “хатхоричну перуку” дістає богиня Заходу Аменті на днищі кам'яного саркофага Уннефера Berlin ÄM 46 з Летополя, при цьому на внутрішній поверхні кришки в такій самій перуці зображено богиню неба Нут [Kákosy 1974, 113–113; *Taf. 14*; Priese 1991, 202–203 (Kat. 122)] (мал. 22 [Kákosy 1974, *Taf. 14*]).

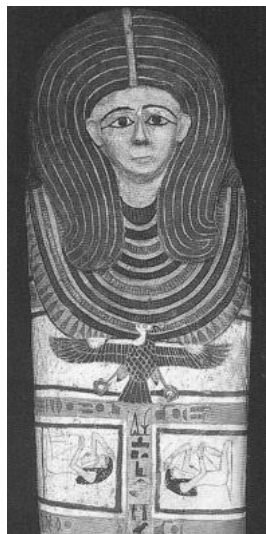
Вперше “хатхоричні” перуки фіксуються на фіванських антропоїдних саркофагах XVII – ранньої XVIII династії, зокрема т. зв. типу-*piui* (*rishi-coffins*). Найпоказовішим є саркофаг цариці Аххотеп пізньої XVII династії (Дра абу ель-Нага) Cairo CG 28501 [Eaton-Krauss 1990, 195–205; Ikram, Dodson 1998, 218 (XXVI); Miniaci 2011, 225 (rT02C)] (мал. 23 [Eaton-Krauss 1990, 199, *fig. 3*]).

Інші приклади: саркофаг Теті New York MMA 12.181.300 XV – ранньої XVIII династії (ель-Бірабі) [Miniaci 2011, 260–261 (rT06NY)] (мал. 24)³⁴, анонімний саркофаг New York MMA 23.3.461 ранньої XVIII династії (Тутмос I) (Західні Фіви) [Miniaci 2011, 265 (rT09NY)] (мал. 25 [Miniaci 2011, *pl. 7b*]) та саркофаг Нубнен Warsaw № 138979 MNW ранньої XVIII династії (Тутмос I – Тутмос III) (Дейр ель-Бахрі, розкопки IFAO 1920-х рр.) [Barwick 1990, 31–44] (мал. 26 [Dolińska 2003, 459 (287)]).

³⁴ © Photo courtesy of The Metropolitan Museum of Art, Rogers Fund, 1912, New York.

Мал. 25

Мал. 26

Таким чином, на лаврській кришці саркофага ми можемо побачити яскравий приклад *архаїзації*, характерної для часів XXV–XXVI династій, періоду, який ще часто називають “Саїським Відродженням” через тотальну моду на наслідування образотворчих мотивів, форм і текстів давно минулих епох в образотворчому мистецтві, і зокрема у гробничному декорі. Слід також зазначити, що саме за часів XXV–XXVI династій дістає певне поширення зображення жриць та аристократок у “хатхоричних” перуках у скульптурі. Як приклад наведемо скульптуру Шепенупет у формі сфінкса XXV династії Berlin ÄM 7972 [Priese 1991, 170 (Kat. 102)] (мал. 27 [Wildung, Reiter, Zorn 2010, fig. 6]).

Що ж стосується синхронних паралелей до розглянутого елемента декору лаврської кришки, то єдиною відомою нам аналогією до неї є внутрішній саркофаг Copenhagen NM A Ae 1 Ткалібіс (*T3-gr-h3b*), що має близьку форму перуки (мал. 28) [Christiansen, Ryholt 2016, pl. 43]. Що важливо, ця пам’ятка датується кінцем XXV династії та належить до того ж типу стилістики оформлення, що й київський артефакт (тип IV за Тейлором і тип A1 за Еліасом). Отже, поза сумнівом, кришка саркофага єгипетської жриці КПЛ-Арх-829 із зібрання Національного Києво-Печерського

Мал. 27

Мал. 28

історико-культурного заповідника посідає важливе місце в колі подібних пам'яток і належить до рідкісного та цікавого типу оформлення.

СКОРОЧЕННЯ

- GOF – Göttinger Orientforschung. Göttingen – Wiesbaden.
HHWb – *Hannig R. Die Sprache der Pharaonen. Großes Handwörterbuch Ägyptische-Deutsch.* Mainz am Rhein, 1995.
OBO – Orbis Biblicus et Orientalis. Freiburg – Göttingen.
OLA – Orientalia Lovaniensia Analecta. Leuven.
PN – *Ranke H. Die ägyptischen Personennamen.* Bd. I–III. Glückstadt, 1935.
Wb – *Erman A., Grapow H. Wörterbuch der ägyptischen.* Bd. I–V. Berlin, 1955.

ЛІТЕРАТУРА

- Берлев О. Д., Ходжаши С. И.* (ред.). *Древнеегипетские памятники из музеев СССР. Каталог выставки.* Москва, 1991.
Большаков А. О. (ред.). *Нефертари и Долина цариц. Из Египетского музея в Турине. Каталог выставки.* Санкт-Петербург, 2017.

Большаков В. А. Саркофаг жрицы *Nsy-t3-wd3t-3ht* из собрания Национального музея Республики Татарстан // **Вестник древней истории**. 2017а. № 1.

Боряк Г. В. (відп. ред.). **Києво-Печерська Лавра у часи Другої світової війни: Дослідження. Документи** / Упоряд. Т. М. Себта, Р. І. Качан. Київ, 2016.

Донюк О. М. Ханенки Богдан і Варвара // **Енциклопедія історії України**: у 10 т. / Гол. ред. В. А. Смолій. Т. 10. Київ, 2013.

Древности... 1903 – **Древности Египта** / Киевский музей. Вып. 1. Киев, 1903.

Киевский... 1906 – **Киевский Художественно-промышленный и научный музей имени Его Величества Государя Императора Николая Александровича. Отдел Археологии. Краткий указатель предметов**. Киев, 1906.

Киевский... 1911 – **Киевский Художественно-промышленный и научный музей имени Государя Императора Николая Александровича. Отдел Археологии. Краткий указатель предметов**. Киев, 1911.

Киевский... 1913 – **Киевский Художественно-промышленный и научный музей имени Государя Императора Николая Александровича. Отдел Археологии. Краткий указатель предметов**. Киев, 1913.

Київ... 1930 – **Київ. Довідник**. Київ, 1930.

Козловська В. Е. **Провідник по Археологічному відділу Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка у Києві**. Київ, 1928.

Короткий довідник 1941 – Центральний історичний музей ім. Т. Г. Шевченка в м. Києві. Короткий довідник. Київ, 1941.

Крайній К. Київський Церковно-археологічний музей. Історія і доля // **Каталог збережених пам'яток Київського Церковно-археологічного музею, 1872–1922 рр.** Київ, 2002.

Кулаковский Ю. Киевский Художественно-промышленный и научный музей Императора Николая Александровича // **Правительственный Вестник**. 1905. № 35.

Отчет... 1904 – **Отчет о состоянии общества Древностей и Искусств за 1904 год**. Киев, 1905.

Пучков А. “Музей с львами” и вице-председатель Юлиан Кулаковский // **Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини**. 2013. Вип. 9.

Радієвська Т., Себта Т., Сорокіна С. Документи свідчать: вивезення на захід збірок Крайового музею до- і ранньої історії в Києві у 1943–1945 рр. // **Український археографічний щорічник**. Нова серія. Вип. 21/22: Український археографічний збірник. Т. 24/25. Київ, 2018.

Радієвська Т. М., Себта Т. М., Сорокіна С. А. З історії зібрань Національного музею історії України: переміщення на Захід та реституція збірок у 1943–1948 рр. // **Науковий вісник Національного музею історії України**. № 3. Київ, 2018а.

Радієвська Т. М., Сорокіна С. А., Завальна О. М. Мандри археологічних колекцій Національного музею історії України в 1930-ті роки // **Праці Центру пам'яткознавства**. Вип. 29. Київ, 2016.

Рязанова Т. К., Федорова Л. Д. Національний художній музей України в Києві // **Енциклопедія історії України**: у 10 т. / Гол. ред. В. А. Смолій. Т. 7. Київ, 2010.

Себта Т. М. Києво-Печерська Лавра на початку Німецько-радянської війни та під час нацистської окупації (1941–1943) // Боряк Г. В. (відп. ред.). **Києво-Печерська Лавра у часи Другої світової війни: Дослідження. Документи** / Упоряд. Т. М. Себта, Р. І. Качан. Київ, 2016.

Сорокіна С. А., Завальна О. М., Радієвська Т. М. Діяльність Музею до- і ранньої історії в Києві у 1942–1943 рр. (за матеріалами НМІУ) // **Археологія і фортифікація України**. Кам'янець-Подільський, 2015.

Сорокіна С. А., Завальна О. М., Радієвська Т. М. Музей до- і ранньої історії у Києві (1942–1943): структура та персональний склад // **Науковий вісник Національного музею історії України**. Вип. 1, № 1. Київ, 2017.

Тарасенко М. О. Давньоєгипетські старожитності з Баб ель-Гусєс в Одесі (1894–1895 рр.): нові архівні документи // **Сходознавство**. 2017. № 80.

Тарасенко М. О. Кришка давньоєгипетського саркофага (КПЛ-Арх-829) із зібрання Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника: попередній огляд // **Могилянські читання 2017. Збереження й дослідження культурної спадщини України: люди, ідеї, візії**. Київ, 2018.

Тарасенко Н. А. Белые парики и головные уборы *h3.t* в египетской изобразительности Нового царства // **Схід і діалог цивілізацій. До ювілею Ю. М. Кочубея**. Київ, 2012.

Тарасенко Н. А. По следам забытого археологического открытия: древности из тайника Баб эль-Гусус в Одессе (1894–1895 гг.) // **Aegyptiaca Rossica** / Под ред. М. А. Чегодаева, Н. В. Лаврентьевой. Вып. VI. Москва, 2018a.

Тураев Б. А. Описание египетских памятников в русских музеях и собраниях, Ч. V–VI // **Записки Восточного отделения Императорского археологического общества**. Т. 12. Санкт-Петербург, 1899.

Тураев Б. А. Провинциальные собрания египетских древностей // **Экспедиционный вестник**. Кн. 1. Москва, 1914.

Федорова Л. Д. Київське товариство старожитностей і мистецтв // **Енциклопедія історії України**: у 10 т. / Гол. ред. В. А. Смолій. Т. 4. Київ, 2007.

Федорова Л. Д. Київський художньо-промисловий і науковий музей // **Енциклопедія історії України**: у 10 т. / Гол. ред. В. А. Смолій. Т. 4. Київ, 2007a.

Altenmüller H. Das Bekenntnis der Großen Königlichen Gemahlin Tausert zu Sethos II. Noch einmal zu den Sarkophagen des Amunherchopeschep und des Mentuherchopeschep aus KV 13 // **Weitgabe. Festschrift für die Ägyptologin Rößler-Köhler zum 65. Geburtstag** / Hrsg. von L. D. Morenz, A. El Hawary / GOF. Bd. 53. Wiesbaden, 2015.

Barwik M. Sarkofagi antropoidalne z Deir el-Medina w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie // **Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie**. Т. XXXIII–XXXIV (1989–1990). Warszawa, 1990.

Berlev O., Hodjash S. **Catalogue of the Monuments of Ancient Egypt from the Museums of the Russian Federation, Ukraine, Bielorrussia, Caucasus, Middle Asia and the Baltic States** / OBO, 17. Freiburg – Göttingen, 1998.

Botti G. **Le casse di mummie e i sarcophagi de El Hibeh nel Museo Egizio di Firenze**. Firenze, 1958.

Brunnert-Traut E. Das Muttermilchkrüglein: Ammen mit Stillumhang und Mondamulett // **Die Welt des Orients**. 1970. Bd. 5, H. 2.

Christiansen T., Ryholt K. Catalogue of Egyptian Funerary Papyri in Danish Collections / The Carlsberg Papyri, 13 (CNI Publications, 41). Copenhagen, 2016.

*Dolińska M. Egipskie mumie i sarkofagi z kolekcji Uniwersytetu Warszawskiego w Muzeum Narodowym w Warszawie // **Ars et Educatio. Kultura artystyczna Uniwersytetu Warszawskiego** / Ed. by J. Miziotek. Warszawa, 2003.*

*Eaton-Krauss M. The coffins of Queen Ahhotep, consort of Seqeni-en-Re and mother of Ahmose // **Chronique d'Égypte**. 1990. T. 65, Fasc. 130.*

*Eigner D. Remarks on the Architecture of the *Lichthof* in TT 223, Karakhamun // **Tombs of the South Asasif Necropolis. New Discoveries and Research 2012–14** / Ed. by E. Pischikova. Cairo – New York, 2017.*

Elias J. General Analysis of the Mummy of Padihershef at Massachusetts General Hospital / Akhmim Mummy Studies Consortium Research Paper, 14-1, Carlisle, 2014.

Gardiner A. H. Egyptian Grammar. Being an Introduction to the Study of Hieroglyphs; 3rd Ed. London – Oxford, 1958.

*Gessler-Löhr B. Zur Schreibung von *m3^c-hrw* mit der Blume // **Göttingen Miscellen. Beiträge zur ägyptologischen Diskussion**. 1990. Bd. 116.*

Hornung E. Conceptions of God in Ancient Egypt. The One and the Many / Translated by J. Baines. Ithaca – New York, 1996.

Ikram S., Dodson A. The Mummy in Ancient Egypt. Equipping the Dead for Eternity. London, 1998.

Kajfež T. et al. Mumija in krokodil. Slovenci odkrivamo deželo ob Nilu. Katalog razstave. Ljubljana, 2014.

*Kákosy L. Ein Sarkophag aus der Ptolemäerzeit im Berliner Ägyptischen Museum // **Festschrift zum 150jährigen Bestehen des Berliner Ägyptischen Museums, Staatliche Museen zu Berlin**. Berlin, 1974.*

Koch C. “Die den Amun mit ihrer Stimme zufriedenstellen”. Gottesgemahlinnen und Musikerinnen im thebanischen Amunstaat von der 22. bis zur 26. Dynastie / Studien zu den Ritualszenen altägyptischer Tempel, 27, Hamburg, 2012.

Küffer A., Siegmann R. Unter dem Schutz der Himmelsgöttin Ägyptische Sarge, Mumien und Masken in der Schweiz. Zürich, 2007.

Manley B., Dodson A. **Life Everlasting. National Museums Scotland Collection of Ancient Egyptian Coffins.** Edinburgh, 2010.

Miniaci G. **Rishi Coffins and the Funerary Culture of Second Intermediate Period Egypt** / GHP Egyptology, 17. London, 2011.

Moda... 2011 – **Moda y Belleza en el Antigo Egipto. Exposición presentada en el Museu Egipci de Barcelona (20 de octubre de 2011–20 de Julio de 2012).** Barcelona, 2011.

Naguib S.-A. **Le Clergé Féminin d'Amon Thébain à la 21e Dynastie** / OLA. T. 38. Leuven, 1990.

Pinch G. **The Nicholson Museum Hathor Capital // Egyptian Art in the Nicholson Museum, Sydney** / Ed. by K. N. Sowada, Ockinga B. G. Sydney, 2006.

Priese K.-H. (ed.). **Ägyptisches Museum (Berlin, 1962 gegründet).** Mainz, 1991.

Ritner R. K. **Fictive Adoptions or Celibate Priestesses? // Göttingen Miscellen. Beiträge zur ägyptologischen Diskussion.** 1998. Bd. 164.

Spiegelberg W. **Zu Gen. 41, 45 // Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde.** 1905. Bd. 42.

Strudwick H., Dawson J. (eds.), **Death on the Nile: Uncovering the Afterlife of Ancient Egypt.** Cambridge, 2016.

Taylor J. **Egyptian Coffins.** Aylesbury, 1989.

Taylor J. **Theban Coffins from the Twenty-second to the Twenty-sixth Dynasty: dating and synthesis of development // The Theban Necropolis: Past, Present and Future** / Ed. by N. Strudwick and J. Taylor. London, 2003.

van de Walle B., Limme L., De Meulenaere H. (eds.), **La Collection Égyptienne. Les étapes marquantes de son développement.** Bruxelles, 1980.

Wildung D., Reiter F., Zorn O. **Egyptian Museum and Papyrus Collection, Berlin.** Berlin, 2010.

REFERENCES

Berlev O. D. and Khodzhash S. I. (eds.) (1991), *Drevneyegipetskiye pamyatniki iz muzeyev SSSR. Katalog vystavki*, GMII im. A. S. Pushkina, Moscow. (In Russian).

Bolshakov A. O. (ed.) (2017), *Nefertari i Dolina tsarits. Iz Egiptetskogo muzeya v Turine. Katalog vystavki*, State Hermitage Museum, Sankt-Petersburg. (In Russian).

Bolshakov V. A. (2017a), “Sarkofag zhritsy *Nsy-t3-wd3t-3ht* iz sobraniya Natsional’nogo muzeyya respubliki Tatarstan”, *Vestnik drevney istorii*, No. 1, pp. 176–209. (In Russian).

Boryak H. V. (ed.). (2016), *Kyevo-Pechers’ka Lavra u chasy Druhoyi svitovoyi viyny: Doslidzhennya. Dokumenty*; Uporyad. T. M. Sebta and R. I. Kachan, Vydavets’ Oleg Filuyk, Kyiv.

Donyuk O. M. (2013), “Khanenky Bohdan i Varvara”, Smoliy V. A. (ed.), *Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny: u 10 t.*, T. 10. Naukova dumka, Kyiv. (In Ukrainian).

Drevnosti... (1903), *Drevnosti Egipta*, Kiyevskiy muzey, Vyp. 1. Kiev. (In Russian).

Kiyevskiy... (1906), *Kiyevskiy Khudozhestvenno-promyshlennyy i nauchnyy muzey imeni Ego Velichestva Gosudarya Imperatora Nikolaya Aleksandrovicha. Otdel Arkheologii. Kratkiy ukazatel’ predmetov*, Kiev. (In Russian).

Kiyevskiy... (1911), *Kiyevskiy Khudozhestvenno-promyshlennyy i nauchnyy muzey imeni Gosudarya Imperatora Nikolaya Aleksandrovicha. Otdel Arkheologii. Kratkiy ukazatel’ predmetov*, Kiev. (In Russian).

Kiyevskiy... (1913), *Kiyevskiy Khudozhestvenno-promyshlennyy i nauchnyy muzey imeni Gosudarya Imperatora Nikolaya Aleksandrovicha. Otdel Arkheologii. Kratkiy ukazatel’ predmetov*, Kiev. (In Russian).

Kyiv... (1930), *Kyiv. Dovidnyk*. Kyiv. (In Ukrainian).

Kozlovs’ka V. E. (1928), *Providnyk po Arkheolohichnomu viddilu Vseukrayins’koho istorychnoho muzeyu im. T. Shevchenka u Kyevi*, Kyiv. (In Ukrainian).

Korotkyi dovidnyk (1941), *Tsentral’nyi istorychnyi muzey im. T. H. Shevchenka v m. Kyevi. Korotkyi dovidnyk*, Kyiv. (In Ukrainian).

Krayniy K. (2002), *Kyivs’kyi Tserkovno-arkheolohichnyy muzey. Istoriya i dolya. Kataloh zberezhenykh pam’yatok Kyivs’koho Tserkovno-arkheolohichnoho muzeyu, 1872–1922 rr.*, Kyiv. (In Ukrainian).

Kulakovskiy Yu. (1905), “Kyeviskyi Khudozhestvenno-promyshlennyy y nauchnyy muzey Imperatora Nikolaya Aleksandrovicha”, *Pravitel’stvennyi Vestnik*, No. 35, pp. 1–16. (In Russian).

Otchet... 1904 (1905), *Otchet o sostoyanii Obshchestva Drevnostey i Iskusstv za 1904 god*, Kiev. (In Russian).

Puchkov A. (2013), «“Музей с і’vamy” у vyitse-predsdatel’ Yulyan Kulakovskiy», *Suchasni problemy doslidzhennya, restavratsiyi ta zberezhenntya kul’turnoyi spadshchyny*, Vyp. 9, pp. 185–203.

Radiyevs’ka T., Sebta T. and Sorokina S. (2018), “Dokumenty svidchat’: vyvezennya na Zakhid zbirok Krayovoho muzeyu do- i rann’oyi istoriyi v Kyevi u 1943–1945 rr.”, *Ukrayins’kyi arkheohrafichnyi shchorichnyk*, Nova seriya, Vyp. 21/22: Ukrayins’kyi arkheohrafichnyi zbirnyk, T. 24/25, pp. 799–860. (In Ukrainian).

Radiyevs’ka T. M., Sebta T. M. and Sorokina S. A. (2018a), “Z istoriyi zibrant’ Natsional’noho muzeyu istoriyi Ukrayiny: peremishchennya na Zakhid ta restytutsiya zbirok u 1943–1948 rr.”, *Naukovyi visnyk Natsional’noho muzeyu istoriyi Ukrayiny*, No. 3. Kyiv, pp. 15–52. (In Ukrainian).

Radiyevs’ka T. M., Sorokina S. A. and Zaval’na O. M. (2016), “Mandry arkheolohichnykh kolektsiy Natsional’noho muzeyu istoriyi Ukrayiny v 1930-ti roky”, *Pratsi Tsentru pam’yatkoznavstva*, No. 29, Kyiv, pp. 183–200. (In Ukrainian).

Ryazanova T. K. and Fedorova L. D. (2010), “Natsional’nyi khudozhnyi muzey Ukrayiny v Kyevi”, Smoliy V. A. (ed.), *Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny: u 10 t., T. 7*. Kyiv, pp. 330–1. (In Ukrainian).

Sebta T. M. (2016), “Kyevo-Pechers’ka Lavra na pochatku Nimec’ko-radyans’koyi viyny ta pid chas natsysts’koyi okupatsiyi (1941–1943)”, Boryak H. V. (ed.), *Kyevo-Pechers’ka Lavra u chasy Druhoiy svitovoyi viyny: Doslidzhennya. Dokumenty*; Uporyad. T. M. Sebta and R. I. Kachan, Kyiv, pp. 13–92. (In Ukrainian).

Sorokina S. A., Zaval’na O. M. and Radiyevs’ka T. M. (2015), “Diyal’nist’ Muzeyu do- i rann’oyi istoriyi v Kyevi u 1942–1943 rr. (za materialamy NMIU)”, *Arkheolohiya i fortyfikatsiya Ukrayiny*, Kam’yanets’-Podil’s’kyi, pp. 288–96. (In Ukrainian).

Sorokina S. A., Zaval’na O. M. and Radiyevs’ka T. M. (2017), “Музей до- і рання історії у Києві (1942–1943): структура та персональний склад”, *Naukovyi visnyk Natsional’noho muzeyu istoriyi Ukrayiny*, Vyp. 1, No. 1. Kyiv, pp. 210–29. (In Ukrainian).

Tarasenko M. O. (2017), “Davn’oyehypets’ki starozhytnosti z Bāb el’-Husȳs v Odesi (1894–1895 rr.): novi arkhivni dokumenty”, *Shodoznavstvo*, No. 80, pp. 94–134. (In Ukrainian).

Tarasenko M. O. (2018), “Kryshka davn’oegypt’s’kogo sarkofaga (KPL-ArkH-829) iz zibrannya Natsional’noho Kyievo-Pechers’koho

istoryko-kul'turnoho zapovidnyka: poperedniy ohlyad", *Mohylyans'ki chytannya 2017. Zberezhennya y doslidzhennya kul'turnoyi spadshchyny Ukrayiny: lyudy, ideyi, viziyyi*, Kyiv, pp. 124–9. (In Ukrainian).

Tarasenko N. A. (2012), "Belye pariky i golovnye ubory *h3.t* v egypet'skoy izobrazitel'nosti Novogo tsarstva", *Skhid i dialoh tsyvilizatsiy. Do yuvileyu Yu. M. Kochubeya*, Kyiv, pp. 342–64. (In Russian).

Tarasenko N. A. (2018a), "Po sledam zabytogo arkheologicheskogo otkrytiya: drevnosti iz taynika Bāb el'-Gusūs v Odesse (1894–1895 gg.)", Chegodaev M. A. and Lavrentyeva N. V. (eds.), *Aegyptiaca Rossica*, Vol. VI. Moscow, pp. 311–94. (In Russian).

Turaev B. A. (1899), "Opisaniye egipetskiikh pamyatnikov v russkiikh muzeyakh i sobraniyakh, Ch. V–VI", *Zapiski Vostochnogo otdeleniya Imp. Russkogo arkheologicheskogo obshchestva*, T. 12, Sankt-Petersburg, pp. 179–217. (In Russian).

Turaev B. A. (1914), "Provintsial'nyye sobraniya egipetskiikh drevnostey", *Ekskursionnyi vestnik*, No. 1, Moscow, pp. 24–33. (In Russian).

Fedorova L. D. (2007), "Kyivs'ke tovarystvo starozhytnostey i mystetstv", Smoliy V. A. (ed.), *Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny: u 10 t.*, T. 4, Kyiv, pp. 252–3. (In Ukrainian).

Fedorova L. D. (2007a), "Kyivs'kyi khudozhn'o-promyslovyi i naukovyi muzey", Smoliy V. A. (ed.), *Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny: u 10 t.*, T. 4, Kyiv, pp. 273–4. (In Ukrainian).

Altenmüller H. (2015), "Das Bekenntnis der Großen Königlichen Gemahlin Tausert zu Sethos II. Noch einmal zu den Sarkophagen des Amunherchopeschef und des Mentuherchopeschef aus KV 13", Morenz L. D. and El Hawary A. (eds.), *Weitgabe. Festschrift für die Ägyptologin Rößler-Köhler zum 65. Geburtstag*, GOF, Bd. 53. Wiesbaden, pp. 15–26.

Barwik M. (1990), "Sarkofagi antropoidalne z Deir el-Medina w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie", *Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie*, T. XXXII–XXXIV (1989–1990), Warszawa, pp. 31–44. (In Polish).

Berlev O. and Hodjash S. (1998), *Catalogue of the Monuments of Ancient Egypt from the Museums of the Russian Federation, Ukraine, Bielorusia, Caucasus, Middle Asia and the Baltic States*, OBO, Vol. 17, University Press Fribourg / Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen, Freiburg and Göttingen.

Botti G. (1958), *Le casse di mummie e i sarcophagi de El Hibeh nel Museo Egizio di Firenze*, Museo Egizio di Firenze, Firenze.

Brunnert-Traut E. (1970), “Das Muttermilchkrüglein: Ammen mit Stillumhang und Mondamulett”, *Die Welt des Orients*, Bd. 5, H. 2, pp. 145–217.

Christiansen T. and Ryholt K. (2016), *Catalogue of Egyptian Funerary Papyri in Danish Collections*, The Carlsberg Papyri, Vol. 13 [CNI Publications 41], University of Copenhagen and Museum Tusulanum Press, Copenhagen.

Dolińska M. (2003), “Egipskie mumie i sarkofagi z kolekcji Uniwersytetu Warszawskiego w Muzeum Narodowym w Warszawie”, Miziotek J. (ed.), *Ars et Educatio. Kultura artystyczna Uniwersytetu Warszawskiego*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, pp. 445–62. (In Polish).

Eaton-Krauss M. (1990), “The coffins of Queen Ahhotep, consort of Seqeni-en-Re and mother of Ahmose”, *Chronique d'Égypte*, T. 65, Fasc. 130, pp. 195–205.

Eigner D. (2017), “Remarks on the Architecture of the Lichthof in TT 223, Karakhamun”, Pischikova E. (ed.), *Tombs of the South Asasif Necropolis. New Discoveries and Research 2012–14*, Cairo and New York, pp. 73–90.

Elias J. (2014), *General Analysis of the Mummy of Padihershef at Massachusetts General Hospital*, Akhmim Mummy Studies Consortium Research Paper, Vol. 14-1, AMSC, Carlisle.

Gardiner A. H. (1958), *Egyptian Grammar. Being an Introduction to the Study of Hieroglyphs*. 3rd Ed. The Griffith Institute, Ashmolean Museum, Oxford and Oxford University Press, London and Oxford.

Gessler-Löhr B. (1990), “Zur Schreibung von *m3^c-hrw* mit der Blume”, *Göttingen Miszellen. Beiträge zur ägyptologischen Diskussion*, Bd. 116, pp. 294–312.

Hornung E. (1996), *Conceptions of God in Ancient Egypt. The One and the Many*, Translated by J. Baines. Cornell University Press, Ithaca and New York.

Ikram S. and Dodson A. (1998), *The Mummy in Ancient Egypt. Equipping the Dead for Eternity*, Thames and Hudson, London.

Kajfež T. et al (2014), *Mumija in krokodil. Slovenci odkrivamo dežele ob Nilu. Katalog razstave*, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana. (In Slovenian).

Kákosy L. (1974), “Ein Sarkophag aus der Ptolemäerzeit im Berliner Ägyptischen Museum”, *Festschrift zum 150jährigen Bestehen des Berliner Ägyptischen Museums, Staatliche Museen zu Berlin*, Berlin, pp.113–8.

Koch C. (2012), “Die den Amun mit ihrer Stimme zufriedenstellen”. *Gottesgemahlinnen und Musikerinnen im thebanischen Amunstaat von der 22. bis zur 26. Dynastie*, Studien zu den Ritualszenen altägyptischer Tempel, Bd. 27, J. H. Röhl, Hamburg.

Küffer A. and Siegmann R. (2007), *Unter dem Schutz der Himmelsgottin Ägyptische Sarge, Mumien und Masken in der Schweiz*, Chronos, Zürich.

Manly B. and Dodson A. (2010), *Life Everlasting. National Museums Scotland Collection of Ancient Egyptian Coffins*, National Museums Scotland, Edinburgh.

Miniaci G. (2011), *Rishi Coffins and the Funerary Culture of Second Intermediate Period Egypt*, GHP Egyptology, 17, GHP, London.

Moda... (2011), *Moda y Belleza en el Antiguo Egipto. Exposición presentada en el Museu Egipci de Barcelona (20 de octubre de 2011–20 de Julio de 2012)*, Museu Egipci de Barcelona, Barcelona.

Naguib S.-A. (1990), *Le Clergé Féminin d’Amon Thébain à la 21e Dynastie*, OLA, T. 38, Peeters Publishers, Leuven.

Pinch G. (2006), “The Nicholson Museum Hathor Capital”, Sowada N. and Ockinga B. G. (eds.), *Egyptian Art in the Nicholson Museum, Sydney*, Meditarch Publications, Sydney.

Priese K.-H. (ed.) (1991), *Ägyptisches Museum (Berlin, 1962 gegründet)*, Philipp von Zabern Verlag, Mainz.

Ritner R. K. (1998), Fictive Adoptions or Celibate Priestesses? *Göttingen Miscellen. Beiträge zur ägyptologischen Diskussion*, Bd. 164, pp. 85–90.

Spiegelberg W. (1905), “Zu הַנְּעַפְהַנְפַּצַּ Gen. 41, 45”, *Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde*, Bd. 42, pp. 84–5.

Strudwick H. and Dawson J. (eds.) (2016), *Death on the Nile: Uncovering the Afterlife of Ancient Egypt*, Fitzwilliam Museum, Cambridge.

Taylor J. (1989), *Egyptian Coffins*, Shire Publications Ltd., Aylesbury.

Taylor J. (2003), “Theban Coffins from the Twenty-second to the Twenty-sixth Dynasty: dating and synthesis of development”, Strudwick N. and Taylor J. (eds.), *The Theban Necropolis: Past, Present*

and Future, British Museum Press, London, pp. 95–119.

van de Walle B., Limme L. and De Meulenaere H. (eds.) (1980), *La Collection Égyptienne. Les étapes marquantes de son développement*, Musées Royaux d'art et d'histoire, Bruxelles.

Wildung D., Reiter F. and Zorn O. (2010), *Egyptian Museum and Papyrus Collection*, Berlin, Scala, Berlin.

М. О. Тарасенко

КРИШКА САРКОФАГА ЄГИПЕТСЬКОЇ ЖРИЦІ XXV ДИНАСТІЇ (НКПКЗ КПЛ-АРХ-829)

У статті подані результати попереднього дослідження кришки жіночого антропоїдного саркофага з фондів Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника інв. № КПЛ-Арх-829, який належав єгипетській жриці, що жила за доби XXV династії (за стилістичними ознаками кришка датується 680–656 рр. до н. е.). Увагу зосереджено на проблемі походження цієї пам'ятки, питанні імені її власниці та окремих особливостей іконографії оформлення саркофага. Цей артефакт був придбаний Б. Ханенком у Залі продажів Каїрського музею старожитностей у 1903 р. для колекції Київського художньо-промислового та наукового музею імені Государя Імператора Миколи Олександровича (нині Національний художній музей України), який було відкрито у грудні 1904 р. Досліджувана кришка експонувалася в цьому музеї по 1914 або 1915 р. Надалі, з 1938-го по 1941 р., цей об'єкт був частиною експозиції “Виставки пам'яток Стародавнього Єгипту” Центрального історичного музею ім. Т. Г. Шевченка на території Києво-Печерської лаври, а з 1970-х рр. по 1991 р. – на “Виставці печер”.

Досліджувана кришка саркофага належала жінці, яка мала жрецький титул *ḥsyt (n) ḥnw n Tmn*, що перекладається як “музикантка у (внутрішньому) приміщенні (= святилиці) Амона”. Прочитання її імені викликає труднощі. О. Д. Берлев запропонував читати його як *Mn^c.t*, але більш слушними варіантами є *Nj.t-dj=s(t)* або *Sn.t-^cn / Sn.t=dj.s* (за Дж. Еліасом). Стилістика оформлення кришки належить до типу IV дизайну внутрішніх кришок за Дж. Тейлором або до типу A1 саркофагів за класифікацією Дж. Еліаса. Особливий інтерес в оформленні лаврської кришки викликає т. зв. “хатхорична” перука, що має закруглені в різні боки локони. Цей тип перук вперше фіксується на антропоїдних саркофагах кінця XVII – початку XVIII династії, а його поява на саркофазі XXV династії є зразком архаїзації, характерної для “Саїської” епохи. Аналогічну перуку має саркофаг Ткалібіс Copenhagen NM AAe 1 XXV династії.

Ключові слова: Стародавній Єгипет, саркофаг, кришка, жриця, XXV династія, колекції, іконографія

Н. А. Тарасенко

**КРЫШКА САРКОФАГА ЕГИПЕТСКОЙ ЖРИЦЫ
XXV ДИНАСТИИ (НКПИКЗ КПЛ-АРХ-829)**

В статье представлены результаты предварительного исследования крышки женского антропоидного саркофага из фондов Национального Киево-Печерского историко-культурного заповедника инв. № КПЛ-Арх-829, принадлежавшего египетской жрице, жившей в эпоху XXV династии (по стилистическим признакам крышка датируется 680–656 гг. до н. э.). Внимание сосредоточено на проблеме происхождения этого памятника, вопросе имени его хозяйки и отдельным особенностям иконографии оформления саркофага. Данный артефакт был приобретен Б. Ханенко в Зале продаж Каирского музея древностей в 1903 г. для коллекции Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича (сейчас Национальный художественный музей Украины), который был открыт в декабре 1904 г. Исследуемая крышка экспонировалась в этом музее по 1914 или 1915 г. В дальнейшем с 1938-го по 1941 г. этот объект был частью экспозиции “Выставки памятников Древнего Египта” Центрального исторического музея им. Т. Г. Шевченко на территории Киево-Печерской лавры, а с 1970-х гг. по 1991 г. – на “Выставке пещер”. Исследуемая крышка саркофага принадлежала женщине, носившей жреческий титул *ḥꜣyt (n) ḥnw n Imn*, который переводится как “музыкантша во (внутреннем) помещении (= святилище) Амона”. Прочтение ее имени вызывает трудности. О. Д. Берлев предложил читать его как *Mn^c.t*, но более подходящими вариантами являются *Nj.t-dj=s(.t)* или *Sn.t-^cn / Sn.t-dj=s* (по Дж. Элиасу). Стилистика оформления крышки относится к типу IV дизайна внутренних крышек по Дж. Тейлору или к типу A1 саркофагов по классификации Дж. Элиаса. Особый интерес в оформлении лаврской крышки вызывает т. н. “хатхорический” парик, имеющий закрученные в разные стороны локоны. Данный тип париков впервые фиксируется на антропоидных саркофагах конца XVII – начала XVIII династии, а его появление на саркофаге XXV династии является образцом архаизации, характерной для “Саисской” эпохи. Аналогичный парик имеет саркофаг Ткалибис Copenhagen NM AAe 1 XXV династии.

Ключевые слова: Древний Египет, саркофаг, крышка, жрица, XXV династия, коллекции, иконография

Стаття надійшла в редакцію 25.08.2018